

Ольга Соколова,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії та історії економіки НАДУ

Вплив структури національного виробництва на розвиток внутрішнього ринку України

У статті проаналізовано вплив структури національного виробництва на розвиток внутрішнього ринку України, виявлено існуючі загрози для сталого економічного розвитку національної економіки. На цій основі запропоновано пріоритетні напрями переорієнтації вітчизняного виробництва на задоволення потреб внутрішнього ринку і насичення його різноманітними товарами споживчого та інвестиційного характеру.

Ключові слова: внутрішній ринок, структура національного виробництва, сталий економічний розвиток, експорто орієнтовані види діяльності, споживчі та інвестиційні товари.

The article analyzes the influence of structure of national manufacturing for domestic market development in Ukraine; the threats for the sustainable economic development of the national economy are also defined. On this basis a reorientation priorities in domestic manufacturing to meet the needs of domestic market and its saturation with various consumer and investment goods are suggested.

Key words: domestic market, structure of national manufacturing, sustainable economic development, export-oriented activities, consumer and investment goods.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України в останні два десятиріччя відзначається нестабільністю. Не вийшовши з глибокої і довготривалої трансформаційної кризи 90-х рр. в ХХ ст., економіка нашої країни наприкінці 2008 р. знову ввійшла у глибоку рецесію. Ця нестабільність пов'язана не стільки з ринковими трансформаціями та суперечливими процесами глобалізації, скільки з деформованою структурою вітчизняної економіки.

Подолання наслідків фінансово-економічної кризи, вихід на траєкторію довготривалого економічного зростання пов'язані насамперед з удосконаленням структури національної економіки та активізацією внутрішнього ринку України. Саме створення умов для його випереджального розвитку має стати визначальним напрямом державної економічної та соціальної політики.

Актуальність дослідження впливу внутрішнього ринку на характер функціонування економіки зумовлена тим, що цей вплив відзначається слабкістю і вузькістю. Це зумовлено домінуванням в економіці сировинних галузей та їх експортною орієнтацією. Наслідком цього стало засилля внутрішнього ринку імпортними товарами як споживчого, так й інвестиційного характеру. Економіка України досягла критичної межі залежності від зовнішніх ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дослідження та регулювання внутрішнього ринку знайшли своє відображення в пра-

цях В.Гейця, В.Точиліна, В.Лагугіна, В.Бодрова, Я.Жаліла, О.Пустовойта, О.Даниленко, А.Ігнатюк та ін. Більшість наукових праць присвячена вивченню внутрішнього ринку, окремих його сегментів, взаємодії із світовим ринком. Проте питання взаємодії внутрішнього ринку і національного виробництва не отримали достатнього висвітлення.

Метою статті є виявлення впливу структури національного виробництва на розвиток внутрішнього ринку, існуючих загроз для сталого економічного розвитку національної економіки та розроблення пріоритетних напрямів переорієнтації вітчизняного виробництва на задоволення потреб внутрішнього ринку в різноманітних товарах.

Виклад основного матеріалу. Відкритість національної економіки зовнішньому світу несе в собі не тільки позитивні ефекти (зростання виробництва за межі внутрішніх потреб, збільшення валютних надходжень, зростання рівня конкуренції вітчизняних виробників з іноземними, зміцнення довіри між країнами тощо), а й породжує загрози, пов'язані з тим, що в період зниження світового попиту на ту чи іншу продукцію відбувається скорочення національного експорту і з огляду на неспроможність автоматичного включення компенсуючих механізмів, притаманних внутрішньому ринку, веде до скорочення обсягів виробництва, зростання безробіття, збільшення навантаження на державний бюджет та інші загальнонаціональні фонди, загострення соціальних і політичних суперечностей, а за певного їх рівня і до конфліктів. Водночас значні ризики при цьому виникають у зв'язку із зменшенням валютних резервів і зростанням зовнішнього (державного і корпоративного) боргу.

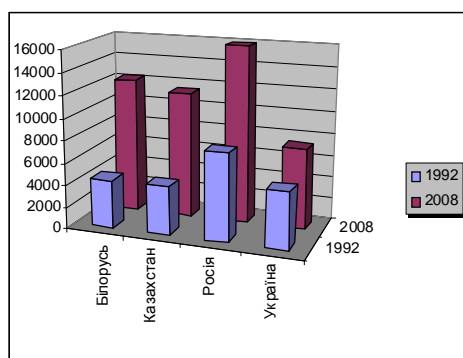
У структурі українського експорту домінуюче становище займає обмежене коло галузей (чорна металургія, хімічна промисловість та зернове господарство), попит на продукцію яких є високоеластичний до зміни кон'юнктури на світових ринках. Це означає, що вітчизняна економіка є високочутливою до зміни характеру розвитку світового господарства. Аналіз динаміки ВВП і виплавки сталі в Україні за 1998-2007 рр. показує, що між цими показниками існує тісний зв'язок, оскільки коефіцієнт кореляції по змішаних моментах Пірсона дорівнює 0,8942 при Р-значенні 0,0005. За 1998-2009 рр. коефіцієнт кореляції дорівнює 0,4375 при Р-значенні 0,1549 [3, с. 47]. Експортоорієнтована металургія України першою відчула прояви світової фінансово-економічної кризи, зменшився попит в металомістких сферах бізнесу різних країн (будівництво, машинобудування, суднобудування тощо), на що вказує зміна коефіцієнтів кореляції. Таким чином, характер динаміки національної економіки великою мірою залежить від розвитку металургійної галузі й у підсумку визначається кон'юнктурою на світових ринках продукції українського експорту.

Найважливішою проблемою для України є забезпечення сталого економічного розвитку. Це можливе лише за умови, що сфера виробництва

матеріальних благ здійснить суттєву переорієнтацію на внутрішній ринок та реалізацію на цій основі зростаючих потреб фізичних і юридичних осіб у різноманітних споживчих товарах та засобах виробництва. Така переорієнтація означатиме, що споживач відшкодуватиме витрати вітчизняного виробника, створює економічні передумови для подальшого розвитку виробництва, формує стабільну мотивацію до удосконалення технологічної і галузевої структури економіки.

Характер відтворення насамперед визначається розвитком внутрішнього ринку на інвестиційні товари, оскільки саме інвестиціям належить визначальна роль у тому, яким буде це відтворення. Відомо, що коли попит на інвестиційні товари дорівнює вибуттю елементів засобів праці, то відтворення буде простим, воно не зростатиме і не скорочуватиметься, економіка перебуває у стані стагнації. Якщо ж попит на інвестиційні товари є меншим від обсягу вибуття елементів засобів праці, то обсяг виробництва зменшується, погіршуються всі техніко-економічні та соціально-економічні показники функціонування економіки країни. І лише за умови, що інвестиційний попит випереджає темпи вибуття внаслідок фізичного і морального зношення елементів засобів праці тренд розвитку економіки набуває зростаючого характеру. Саме інвестиції забезпечують збереження, оновлення та збільшення економічного потенціалу країни і визначають обсяг, структуру виробництва, їх відповідність суспільним потребам.

За роки перебудови структура національної економіки зазнала суттєвих змін, але не в напрямі все більшого наповнення різноманітними товарами внутрішнього ринку та формування на цій основі технічної, технологічної та економічної незалежності й забезпечення неухильного зростання добробуту населення. Якщо у 1992 р. Україна посідала друге після Росії місце за обсягом ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС), то у 2008 р. вона опинилась на четвертому місці після Росії, Білорусі, Казахстану (див. рисунок) [3, с. 47].

ВВП на душу населення по ПКС, дол.

У процесі переходу від командно-адміністративної до ринкової українська економіка зазнала глибокої деформації у бік сировинних галузей та набула експортної орієнтації на рівні 34,8%, а за окремими видами діяльності вона має просто гіпертрофований характер. Так, на внутрішній ринок потрапляє лише 17% продукції легкої промисловості, 24,8% - хімічної і нафтохімічної промисловості, 34,6% - металур-

гійної. За такої орієнтації українська економіка стає надзвичайно вразливою до кон'юнктури світового ринку, що наглядно підтвердила фінансово-економічна криза. За роки світової фінансово-економічної кризи (2008-2009 рр.) українська промисловість зазнала найбільших втрат. Обсяг її виробництва скоротився на 24,3%. Особливо великі втрати понесли експорто орієнтовані види діяльності: падіння у легкій промисловості становило 28,4%, хімічній і нафтохімічній - 28%, у металургійній - 34,4%, у машинобудуванні - 40,4% [5, с. 23].

Водночас майже третина товарних ресурсів промисловості України має імпортне походження. Особливо велика частка імпорту склалася саме по товарних групах легкої промисловості - 42,4%; хімічної та нафтохімічної - 47,4%; машинобудування - 49,0% [5, с. 22]. Дослідження показують, що найважливішим чинником кризового гальмування економічного зростання є попит на споживчі товари. Саме його внесок великою мірою визначає масштаби "перепаду" темпів економічного зростання. Кореляція між цими змінними в роки світової фінансово-економічної кризи становить 0,75, що свідчить про тісний зв'язок між ними. Споживчі витрати особливо на товари щоденного споживання (продукти харчування, житлово-комунальні послуги) належать до числа найбільш циклічно нечутливих компонентів валового внутрішнього продукту [4, с. 62].

Надзвичайну тривогу викликає той факт, що майже 40% загального обсягу нових технологій, необхідних для технологічного оновлення та модернізації вітчизняної промисловості, має також імпортне походження. Так, підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості придбали за межами України 32,0% нових технологій, металургія - 18,4%, машинобудування - 35,6% [5, с. 24]. Треба відзначити, що запозичення іноземних технологій здійснюють ті галузі, які традиційно мають розвинену виробничу і наукову базу. Це вказує на те, що українська економіка втрачає зв'язок з вітчизняною наукою і пливе у фарватері зарубіжного науково-технічного прогресу.

Така ситуація зумовлена не стільки неконкурентною спроможністю вітчизняної промислової продукції, скільки орієнтацією влади на реалізацію короткострокових цілей, а саме підтримкою базових галузей як валютних донорів. При цьому випускається з виду, що отримані від експорту продукції валютні надходження тут же витрачаються і ще у більшому обсязі на придбання імпортних товарів, передусім споживчого характеру і наповнення ними вітчизняного ринку. У 2009 р. імпорт товарів та послуг перевищував їх експорт на 15,8 млрд дол. [2].

Якщо 80% української сталі йде на експорт, значить, ця продукція є конкурентоспроможною. Але внутрішній ринок залишається оголеним. На нього потрапляє лише 20% сталі і за ціною вона стає недоступною для підприємств машинобудування, оскільки робить її продукцію надто дорогою, неконкурентоспроможною ні на внутрішньому, ні на зовнішньому

ринках. У Росії частка машинобудування у складі промислового виробництва така ж, як і в Україні (14%), але на її внутрішній ринок потрапляє 60% виплавленої російськими підприємствами сталі. За умов орієнтації металургійного виробництва на зовнішній ринок вітчизняне машинобудування позбавлене бази для свого розвитку.

Модернізація економіки України потребує зміни орієнтирів розвитку промисловості, зокрема її базових галузей. Лише для технологічної модернізації основних галузей потреба у металі становить 323 млн т, у тому числі для інфраструктури ЖКХ - 110 млн т; промислового обладнання - 65 млн т; транспортної інфраструктури - 65 млн т; трубопроводів 30 млн т [1, с. 182].

Не в останню чергу сама металургійна галузь потребує термінової модернізації, інакше вона не витримає конкуренції з молодими металургійними країнами (Китай, Бразилія). Виплавка сталі в Україні здійснюється застарілими енергоємними технологіями (табл. 1). Методом безперервної розливки сталі (який був винайдений уперше у світі саме в Україні) нині розливається 63,5% сталі, тоді як у Німеччині - 98% [1, с. 170].

Таблиця 1

Частка виплавки сталі, %

Спосіб виплавки сталі	Україна	Німеччина
1. Мартенівський	46,9	-
2. Конверторний	48,9	70
3. Електроплавильний	4,2	30

Неефективною є не лише технологічна структура виплавки сталі, а й надмірна зношеність основних агрегатів металургійного комплексу. Так, поза встановлений строк експлуатується 54% коксових батарей, 89% доменних печей, 87% мартенів [1, с. 171]. Таким чином, сама металургія являє собою ємкий ринок для машинобудування. Це зумовлює необхідність переорієнтувати металургійне виробництво на потреби внутрішнього ринку. Звичайно, це може призвести до зменшення валютних надходжень, але дасть реальні можливості для розвитку машинобудування та інших галузей. У свою чергу технологічна модернізація галузі забезпечить збільшення обсягу виробництва та наповнення внутрішнього ринку без скорочення експорту металу.

Така переорієнтація не може здійснюватися шляхом надання преференцій експорто орієнтованим виробництвам, а шляхом надання відповідних пільг (субсидій) тим галузям, які вирішують долю модернізації економіки України, її технологічну самодостатність, і насамперед тим підприємствам і галузям, які мають достатній портфель науково-технічних, технологічних розробок, що відповідають найновішим досягненням світової науки і техніки.

Практика свідчить, що пільги з оподаткування не зробили інвестиційно привабливими ні металургійне, ні хімічне виробництво. Статистичні дані свідчать, що металургійні підприємства одержують значні прибутки (табл. 2)

[1, с. 177]. Але надані пільги з оподаткування не стали стимулом для технологічної модернізації галузі. Так, інвестиції у розрахунку на одну тону виплавленої сталі в Україні становлять 18 дол., в той час як у країнах ЄС - 250 дол., у США - 530 дол., а рівень зношеності основного капіталу в металургії становить відповідно 65%, 25% і 20%. Водночас рівень рентабельності металургійних комбінатів у 2007 р. становив: ВАТ "Mittal Steel Кривий Ріг" - 46,1%, ВАТ "Маріупольського МК імені Ілліча" - 51,4%, ВАТ "Запоріжсталь" - 46,4% тощо [1, с. 178]. Отже, незначні інвестиції у вітчизняну металургію спричинені не відсутністю коштів, а іншими чинниками - можливістю одержувати великі прибутки на потужностях, створених ще за роки радянської влади.

Таблиця 2

Прибутки металургійних комбінатів України, млрд грн

	2006 р.	2007 р.	2008 р.
ВАТ "Mittal Steel Кривий Ріг"	2,9	3,8	4,1
ВАТ "МК Азовсталь"	1,1	2,1	2,2
ЗАТ "Дніпровський МК ім. Дзержинського"	0,3	0,5	1,0
ВАТ "Маріупольський МК імені Ілліча"	0,9	1,4	0,9
ВАТ "Алчевський МК"	6,2	0,3	0,8
ВАТ "Запоріжсталь"	0,7	0,5	0,7

Очевидно, що така ситуація не може залишатися поза увагою суспільства і влади. Держава повинна терміново вжити необхідних заходів (економічного, а за потребою й адміністративного характеру) стосовно власників металургійних комбінатів щодо невідкладного і рішучого оновлення техніко-технологічної бази металургійного комплексу на основі найновіших досягнень науки і техніки в цій сфері економічної діяльності. Адже стан металургійних комбінатів та комплексу в цілому визначає не лише долю їхніх власників, а й країни в цілому.

Поряд з металургією ємкість внутрішнього ринку на продукцію машинобудівного комплексу представляє аграрний сектор і саме машинобудування. Технічне оновлення аграрного сектора нині відбувається в основному за рахунок імпорту. У 2000 р. витрати на придбання імпоротної сільськогосподарської техніки становили 140 млн дол., у 2008 р. вже 2,5 млрд дол. Сумарні витрати на придбання імпоротної сільськогосподарської техніки за 2000-2008 рр. становили 6,86 млрд дол. [1, с. 435]. Власне виробництво її є незначним. Якщо ще у 1990 р. Україна виробляла 106 тис. тракторів, то у 2009 р. лише 1,4 тис., сівалок відповідно - 57,1 тис. і 1,6 тис. шт. Нині Україна випускає лише 100 зернозбиральних комбайнів [2]. За таких обсягів вітчизняного виробництва сільськогосподарської техніки здійснити технічне оновлення аграрного сектора і забезпечити населення країни у вітчизняній м'ясо-молочній продукції навіть за умови збільшення пенсійного віку неможливо.

Інвестиції у машинобудування збільшуються, зростає обсяг виробництва, проте його частка у структурі промисловості є незначною, а динаміка - нестійкою. Так, протягом 1999-2007 рр. машинобудування набирало темпи економічного розвитку, але внаслідок кризи її частка в загальному обсязі промислового виробництва знизилася з 14,4% до 10,6% у 2009 р. [2]. У Польщі частка машинобудування у складі промислової продукції становить 20,9%, Німеччині - 42,7%. Ще 25 років тому машинобудування України давало 28,3% промислової продукції країни [1, с. 219]. Внутрішній попит на продукцію вітчизняного машинобудування є незначним і нестійким унаслідок її неконкурентоспроможності як за якістю, так особливо і за ціною.

Потребує більше уваги і виробництво сучасної побутової техніки, ринок якої також переповнений імпортом, хоча саме вона поряд з товарами легкої і харчової промисловості формує внутрішній попит і забезпечує сталість відтворювального процесу та соціальну і політичну стабільність у суспільстві. Якщо у 1990 р. в Україні вироблялось 788 тис. пральних машин, то у 2009 р. - 164 тис., телевізорів відповідно 3774 тис. і 238 тис., побутових пылесосів 1073 тис. і 1,2 тис. у 2007 р. [2].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, аналіз структури національної економіки і тенденцій її розвитку дав змогу виявити тісну залежність динаміки ВВП від експорту орієнтованих галузей та фактори загрози для сталого економічного зростання, а саме:

- надмірне засилля вітчизняного ринку імпортованими товарами спричинює перманентну дестабілізацію податково-бюджетної та банківської системи, підриває соціальну та економічну стабільність;

- зорієнтованість реального сектора економіки, зокрема промисловості, на зовнішні ринки робить її надзвичайно чутливою до кон'юнктури світового ринку і перетворює на сировинний придаток високорозвинених країн;

- оголення внутрішнього ринку загрожує здійсненню модернізації економіки України і виведенню її на рівень високорозвинених країн.

Забезпечення сталого економічного розвитку можливе лише за умови суттєвого зростання внутрішнього попиту на споживчі та інвестиційні товари. Вітчизняна промисловість, так би мовити, має розвернутись обличчям до внутрішнього ринку, потреб споживача. З цієї метою держава повинна активізувати розвиток внутрішнього попиту на продукцію вітчизняного виробництва:

- запровадження диференційованих податкових ставок залежно від того, яка частка прибутку йде на інвестиції, яку частку конкурентної продукції підприємства спрямовують на внутрішній ринок;

- звільнення на 1-3 роки від сплати податку того прибутку, що спрямовується на фінансування заходів з технічного переозброєння підприємства і супроводжується збільшенням обсягу виробництва конкурентоспроможної продукції;

- пільговий режим оподаткування має доповнюватися цільовим субсидуванням тих підприємств, які забезпечують технологічну модернізацію економіки країни;

- запровадження протекційних заходів на імпорт морально застарілого устаткування, обладнання, технологій.

Проведене дослідження сприятиме розробленню подальших пропозицій щодо удосконалення структури національного виробництва, збільшення ємкості внутрішнього ринку та зменшення залежності вітчизняної економіки від кон'юнктури світового ринку.

Список використаних джерел

1. Кучма Л. Д. Зламане десятиліття / Л. Д. Кучма. - К. : Інформ. системи, 2010. - 559 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Селіверстов О. Концептуальна модель цілепокладання розвитку ланцюга постачань / О. Селіверстов // Економіст. - 2010. - № 11. - С. 47-49.
4. Смирнов С. Факторы циклической уязвимости российской экономики / С. Смирнов // Вопр. економіки. - 2010. - № 6. - С. 44-68.
5. Якубовський М. Промислова політика: проблеми та перспективи модернізації / М. Якубовський // Економіка України. - 2010. - № 8. - С. 21-29.

Алла Кошева,

аспірант кафедри економічної теорії та історії економіки НАДУ

Науково-практичні аспекти державно-управлінського впливу на розвиток ринку житла України

У статті досліджено ключові питання регулюючого впливу держави на функціонування ринку житла, основні його характеристики. Розкрито роль і місце державного регулювання у раціональному сегментуванні ринку житла в Україні.

Ключові слова: ринок житла, платоспроможність громадян, раціональне сегментування ринку житла.

The problems of habitation market's functioning, its main characteristics, the role and functions of state regulation in habitation market's rational segmentation in Ukraine are analyzed in the article.

Key words: habitation market, citizens' solvency, habitation market's rational segmentation.

Постановка проблеми. У межах предметних завдань галузі науки державного управління розгляд проблем забезпечення житлом громадян є надзвичайно актуальним, насамперед в аспекті визначення співвідношення між функціями держави згідно з її економічними можливостями та ринку. Це